

Un retrat de les relacions entre les TIC i els menors de les Balears

Conèixer la utilització que fan els infants i els joves de les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) i la incidència d'aquestes en la seva vida ha esdevingut una necessitat imperiosa. Entre altres motius, perquè aquests mitjans són omnipresents i cada dia ocupen més espais i més temps de la quotidianitat de tots: la dels adults i, molt especialment, la dels menors. En poc temps, les TIC han arrelat en les maneres de viure, pensar i relacionar-se dels més joves. Destriar i descriure les relacions dels menors amb aquests mitjans és una necessitat peremptòria, més encara, si tenim present que la seva influència educativa és cabdal. I, precisament, conèixer els lligams existents dels infants i joves amb les tecnologies de la informació i la comunicació, descriure i explicar aquest nou ecosistema, és allò que persegueix el projecte "Les TIC i els menors a les Balears".¹

El projecte el desenvolupa el grup de recerca Educació i Ciutadania, del Departament de Pedagogia Aplicada i Psicologia de l'Educació de la Universitat de les Illes Balears, dirigit pel doctor Jaume Sureda. En l'estudi hi han participat, a banda del doctor Sureda, els investigadors Ruben Comas, Bartomeu Mut i Mercè Morey.

Aquest projecte es duu a terme en el marc de XarxaSeguraIB,² una iniciativa orientada a fer d'Internet —i també d'altres mitjans tecnològics— un entorn segur per

¹ *Equipaments i usos de les tecnologies de la informació i la comunicació per part dels menors de les Balears entre 6 i 14 anys i Equipaments i usos de les tecnologies de la informació i la comunicació per part dels joves de les Balears entre 15 i 16 anys* són els títols dels primers treballs elaborats en el marc d'aquest projecte.

² XarxaSeguraIB és un projecte de l'IBIT; de la Fundació Sa Nostra i de l'Oficina de Defensa del Menor de Balears. El projecte el desenvolupa el grup de recerca Educació i Ciutadania, del Departament de Pedagogia Aplicada i Psicologia de l'Educació de la Universitat de les Illes Balears.

als menors tot fomentant-ne un ús basat en la responsabilitat i el coneixement. És a dir: un entorn que n'accentuï les possibilitats educatives i de desenvolupament personal i en minimitzi les possibles influències perniciososes. En el primer estudi del projecte, s'ha fet un retrat de les relacions de dos grups de joves de Balears amb les TIC; per una banda, els menors d'entre 6 i 14 anys i, per l'altra, els d'entre 15 i 16 anys. Per fer-la, la fotografia, s'ha emprat un "objectiu angular"; no s'ha pretès, doncs, analitzar els detalls, sinó els aspectes més generals sobre els equipaments tecnològics de què disposen i l'ús que en fan. Aquí es presenten algunes de les "imatges panoràmiques" obtingudes.

Per fer el retrat de la relació dels menors de Balears amb les TIC s'han entrevistat 163 alumnes —els de primer i segon de primària— i se n'han enquestat 571 —els dels altres cursos de primària més els de primer i segon d'ESO. També s'han enquestat 500 alumnes del segon cicle d'ESO. S'han emprat dos qüestionaris: un per al grup de 6 a 14 anys i un altre per als de 15 a 16 anys. Les entrevistes i enquestes es varen dur a terme durant el mes d'octubre de 2007 a Mallorca, Menorca i Eivissa. L'error per al conjunt de les dues mostres fou del 3,4 % estimat per a un nivell de confiança del 95 %.

Connectats a Internet en una altíssima proporció i amb escassa supervisió

El percentatge de menors de les Illes Balears que tenen accés a Internet a casa seva és molt elevat: arriba al 75 %, en el cas dels de 6 a 14 anys, i al 91,8 %, en el grup de 15 i 16 anys. Aquestes dades es poden valorar millor si es comparen amb les de la resta d'Espanya, que assenyalen percentatges considerablement més minsos. Així, per exemple, en una enquesta per a la Unió Europea (European Commission, 2006) feta l'any 2006 s'assenyala que el percentatge només arriba al 36 % (es fa referència a

menors de 17 anys). Altres treballs assenyalen entre el 45 i el 49 % per al grup de 6 a 14 anys (Vidal, Mota, 2008) o el 82,2 % —en aquest cas, però, es refereixen a al·lots i al·lotes d'entre 10 i 15 anys que tenen accés a la xarxa des de qualsevol indret (INE, 2008). També pot servir de referència saber que, l'any 2006, en el Regne Unit, un país on les TIC tenen, de manera general, més implantació, el percentatge de menors d'entre 8 i 15 anys amb accés a Internet des de casa seva era del 64 % (OFCOM, 2006).³

Internet es posiciona entre els menors, primer de tot, com un espai de comunicació, molt lligat a l'oci. Els de 6 a 14 anys assenyalaren com a ús principal que fan a la xarxa "la utilització del Messenger" i els de 15 i 16 anys, "comunicar-se amb els amics".

La popularització de l'ordinador personal ha convertit en habitual l'aïllament del jove dins la seva habitació, on és normal que tingui connexió a Internet, a més de televisió o altres aparells de l'electrònica de consum. Això ha provocat la pèrdua, per part dels pares, dels mecanismes tradicionals de control sobre el temps dedicat a l'oci i a l'estudi. Es parla de la *bedroom culture* (Livingstone & Bovill, 1999), per referir-se a aquest estil de vida en què el jove pot fabricar el seu univers a part de la resta de membres de la família.

Les pràctiques relacionades amb l'exercici de la responsabilitat familiar envers els usos d'Internet per part dels menors mostren que els pares i mares no són conscients dels perills de la xarxa o, si més no, actuen de forma poc assenyada. Això es constata quan es veu que l'habitació pròpia, i no els espais comunitaris de la llar, és l'indret des del qual un nombre més elevat de menors es connecten a Internet: gairebé tres de cada deu nins dels de 6 a 14 anys (el 29,3 %) i gairebé cinc de cada deu dels de

³ L'enquesta de l'Office of Communications (OFCOM) es va fer l'any 2006. Recordem que les Illes Balears són, després de Madrid, la comunitat amb el percentatge més elevat d'usuaris d'Internet. A principi de l'any 2008, el 49,2 % dels majors de 14 anys es connectava de forma regular a Internet (AIMC, 2008a) i el 41 % de les llars espanyoles estava connectada a la xarxa —l'any 2005 el percentatge era del 31 %— (Fundación BBVA, 2008). Per altra banda, cal també assenyalar que el percentatge d'usuaris freqüents d'Internet a les Illes Balears està per damunt de la mitjana de l'Estat: a les Illes Balears és del 52,2 % i a tot Espanya és del 49,2 % (INE, 2008).

15 i 16 anys (el 46,8 %). La comparació d'aquesta dada amb la del Regne Unit ajuda a valorar-la millor: allà és del 13 % (OFCOM, 2006).⁴ Per altra banda, el 45,8 % dels nins de 6 a 14 anys diu que mai o quasi mai l'acompanyen els progenitors quan navega per Internet, mentre que el percentatge dels de 15 i 16 anys que diuen el mateix arriba al 81,9 %.

Quan es va demanar als menors d'entre 6 i 14 anys si a casa seva hi havia restriccions o normes a l'hora d'emprar la xarxa, el 53,6 % dels que contestaren digueren que no, que podien fer el que volien; que a casa seva ningú no els imposava cap tipus de limitació a l'hora d'accedir a Internet. En el cas del grup de 15 i 16 anys, el percentatge arriba al 62,2 %. Aquestes dades contrasten de forma molt ostensible amb la del conjunt d'Espanya, que assenyala que en el 88 % dels habitatges amb infants de 10 a 15 anys es controla l'accés dels menors a determinades pàgines o continguts del web (INE, 2007). En una altra enquesta feta l'any 2006, el percentatge de pares i mares espanyols que afirmava que posava normes als fills a l'hora de navegar per Internet era del 55 % (European Commission, 2006). Controlen menys els pares i mares de les Illes Balears l'ús que fan d'Internet els seus fills i filles que els de la resta de l'Estat? L'explicació de la divergència de dades entenem que és prou senzilla: les enquestes estatals les contestaren les persones majors i no els infants. Els pares i mares diuen que tenen cura del que fan els menors mentre entren Internet i els fills afirmen, en un percentatge molt elevat, que això no és cert.

Sigui com sigui, cal remarcar que el 53,6 % i el 62,2 % de menors de les Illes Balears que afirmen que a casa seva no hi ha normes a l'hora d'accedir a Internet són percentatges considerablement superiors als obtinguts, per exemple, en el Regne Unit. En aquest país, l'any 2006, el 21 % de menors d'entre 8 i 11 anys i el 33 % d'entre 12 i 15 afirmava que podia accedir a la xarxa des de casa seva sense cap tipus de normes. També en el Regne Unit els

⁴ El grup d'edat al qual fan referència les dades del Regne Unit està comprès entre els 8 i els 15 anys.

pares i mares dibuixen una situació més idíl·lica; només el 5 % dels progenitors dels més petits i el 22 % dels més grans, deien que no posaven normes (OFCOM, 2006).

Quan els pares i mares estableixen normes, aquestes es refereixen de forma majoritària —ho assenyalaren el 42,2 % dels menors de 6 a 14 anys i el 52,2 % dels de 15 i 16 enquestats que ho explicitaren— a limitacions de caràcter temporal, com per exemple, i per ordre d'importància, permetre la connexió a la xarxa una hora diària, només els caps de setmana, mitja hora o tan sols els dies feiners. Així i tot, la limitació més citada era la de "no gaire temps".

El segon grup de limitacions —ho assenyalaren el 37,9 % i el 26,4 % de menors dels dos grups enquestats— fa referència a prohibicions d'accés a determinades pàgines o a determinades accions: no accedir a pàgines per a adults, no entrar a pàgines de pagament ni de compra i venda; no contestar missatges o contactar amb desconeguts, no descarregar arxius, no "penjar" fotografies, no emprar el xat o la càmera web.

Un tercer grup —citats pel 17,1 % i pel 17,4 % de menors— es refereix a normes lligades a bons comportaments com, per exemple, no accedir a la xarxa abans de fer els deures, d'haver endreçat l'habitació, d'haver ajudat en les feines de la casa o d'haver menjat el que pertocava.

Finalment, hi ha un quart grup de normes —només referides per 4 i 6 dels enquestats— consistents a simplement demanar permís, a accedir a Internet acompanyat dels pares, o disposar de filtres a l'ordinador.

Els menors de les Illes Balears accedeixen de forma prioritària a Internet en solitari (ho fan així el 73,9 % dels de 6 a 14 anys i el 92,4 % dels de 15 i 16). Quan naveguen acompanyats sol ser amb els amics (23,2 % dels de 6 a 14 i 26,3 % dels de 15 i 16 anys diuen que ho fan sovint o molt sovint); ocasionalment, amb els germans, i quasi mai o mai (58,8 % els de 6 a 14 i 81,9 % els de 15 i 16), amb els pares.

Ús escàs d'Internet a l'escola

Gairebé la meitat (47,7 %) dels menors d'entre 6 i 14 anys de les Illes Balears afirmen que no es connecten a Internet des de l'escola. Aquest percentatge és encara més alt (53,6 %) quan els que contesten són els de 15 i 16 anys, i arriba al 67 % quan la resposta es refereix a l'ús de la xarxa a les classes i no a altres espais escolars.

La minsa utilització d'Internet a les escoles no ens ha de resultar sorprenent, és un fet que també s'ha posat de manifest en altres països. Recentment, s'han publicat els resultats del projecte SITES 2006 (Law, Pelgrum & Plomo, 2008) sobre l'ús de les TIC en els centres educatius tant en el context de la seva organització com en el de l'ensenyament de les matemàtiques i de les ciències. Els resultats d'aquest estudi, amb dades d'una vintena de països, mostren que, en el sistema escolar de Catalunya (l'única Comunitat Autònoma que va participar en el projecte), només el 38,4 % del professorat de matemàtiques i el 55,8 % del professorat de ciències declara que utilitza les TIC en les activitats d'ensenyament i aprenentatge (Consell Superior d'Avaluació del Sistema Educatiu, 2008). L'ús de les TIC en els centres educatius espanyols és raquític; la immensa majoria —el 84 % en el curs 2005-2006— del professorat pensa que les TIC tenen unes grans potencialitats educatives, però són molt pocs els que les fan servir a les aules (Instituto de Evaluación y Asesoramiento Educativo, 2007).

Encara que la disponibilitat d'un bon equipament no sigui garantia d'una bona utilització, cal remarcar que, segons dades del curs 2006-2007, les Illes Balears són la Comunitat d'Espanya que presenta els índexs més baixos sobre equipament informàtic a les escoles. Només dues dades: el nombre d'alumnes per ordinador destinat a tasques d'ensenyament i aprenentatge a les Illes Balears és de 10,1, mentre que en el conjunt de l'Estat és de 6,6. El nombre d'ordinadors per unitat o grup a les Illes Balears és

d'1,7 —el més baix de l'Estat—, mentre que en el conjunt d'Espanya és de 2,9 (Ministeri d'Educació, Política Social i Esport, 2008).

Una enquesta feta al Principat va posar de manifest que el 36 % dels menors catalans entre 6 i 18 anys mai no empraven Internet a l'escola en hores de classe (Castells et al., 2007). Aquest percentatge era inferior (28,5 %) entre l'alumnat de primària i superior (38 %) entre el d'ESO. Si tenim present que les dades obtingudes a les Illes Balears no fan referència, com és el cas de Catalunya, només a hores de classe, podem concloure que l'ús de la xarxa a les escoles de les Illes Balears és molt limitat.

Les pàgines web preferides

Quan es va demanar als menors d'entre 6 i 14 anys que assenyalassin les cinc pàgines web que més visitaven, en digueren 272. Les més citades, les que mantenen la popularitat més alta en totes les edats d'entre els 6 i els 14 anys són: Google, Minijuegos i Youtube. Aquestes tres pàgines són esmentades per més d'un 30 % dels menors enquestats. De la resta de pàgines, només una arriba gairebé al 9 %: Infobalear.

Si s'analitzen les preferències per grups d'edat, s'observa que l'alumnat de primer i segon de primària només esmenta 17 portals. Es constata que empren la xarxa per a l'entreteniment i l'oci, principalment: Minijuegos i Jetix són, amb diferència, les webs més citades, amb un 23,5 i un 15,3 % de resposta, respectivament. De tota manera, i com a dada destacable, crida l'atenció que, en tercera posició, amb un 9,4 % de resposta, hi hagi el portal de Youtube, que no és un web educatiu de referència i encara menys per a aquest grup d'edat. D'altra banda, també és remarcable el fet que, a aquesta edat, els nins citen moltes més pàgines que les nines.

A tercer i quart de primària hi ha un increment considerable en el nombre de pàgines esmentades (tot i que també s'ha de destacar una forta tendència a l'equilibri pel que fa al

nombre de webs citades per nins i per nines) i es detecta l'aparició amb força dels webs relacionats amb el món acadèmic (per exemple: pàgines de consulta, web del centre escolar, etc.), així com els pertanyents a eines de comunicació-interacció (com és el cas de Messenger). En aquest cas, l'ordre de preferència dels webs es modifica lleugerament, i Minijuegos és el portal que més esmenten els infants, seguit de Youtube (que entre els més petits sembla que té una presència anecdòtica, però que en aquest grup ja es consolida com el segon més citat) i Google en tercer lloc.

Les temàtiques de les pàgines web que més visiten els menors del grup de cinquè i sisè són gairebé les mateixes que les del grup de tercer i quart. S'aprecia un augment de les pàgines que contenen eines de comunicació-interacció (xat i correu electrònic, bàsicament). En aquest grup, a més, el portal de Youtube es consolida com el web més citat (amb un 17,3 % del total de resposta). Pel que fa a les diferències entre gèneres, de nou s'aprecia una forta baixada en el percentatge de resposta femenina i destaca el fet que els webs dedicats al món de les consoles de joc han estat esmentats únicament per nins. A la vegada, també crida l'atenció la inclusió de pàgines amb continguts exclusivament per a adults (webs de pornografia) per part dels al·lots.

Pel que fa, finalment, al grup de primer i segon d'ESO, hi ha més dispersió en la resposta, atès el fort increment en el nombre de pàgines web esmentades. Malgrat aquest fet, Youtube continua sent el portal més esmentat, i té un 19,3 % del total de resposta. El portal Infobalear (un web que ha rebut denúncies de presumpta vulneració dels drets dels infants) entra en el rànquing dels més esmentats (es troba en quarta posició). Quant a la resposta per gèneres, torna a equilibrar-se el nombre de respostes d'uns i les altres (un 53,7 % de resposta masculina enfront d'un 46,3 % de femenina), però es consolida la diferenciació entre sexes en funció del tipus de pàgines esmentades per un grup i l'altre: webs com Fotolog són bàsicament visitats per noies, mentre que els relacionats amb els videojocs en línia

tendeixen a "masculinitzar-se" i es troben exemples extrems en el cas de la referència a pàgines web de premsa esportiva, que són esmentades únicament per al·lots.

I també aparell de televisió a l'habitació

Gairebé tots els menors d'entre 6 i 14 anys de les Illes Balears disposen de televisió a casa: només el 0,5 % va dir que no n'hi havia, de televisió, a casa seva. Més de la meitat dels enquestats (51,2 %) manifesten que disposen de dos o més aparells de televisió a casa seva. El 48,6 % de menors d'entre 6 i 14 anys tenen un televisor a la seva habitació; aquest percentatge arriba al 54,4 % en el cas dels joves de 15 i 16 anys.

Una sèrie com *Els Simpson*, sàtira social i política que no es va concebre per a audiències infantils, és la que mereix més predicament entre els infants d'edats compreses entre 6 i 14 anys a les Illes Balears. És curiós que mentre que als Estats Units, bressol de la sèrie, són els adults els que més la segueixen, els nins i nines d'entre 4 i 12 anys són a Espanya el grup d'espectadors més nombrós. Quins productes televisius consumeixen els nostres infants?

Un dels canvis que s'observen de la relació dels infants amb la televisió és el desplaçament constant de l'audiència infantil des de la televisió oberta cap a la sintonia de canals infantils de pagament (Fuenzalida, 2008). Aquesta és la raó que fa que el canal televisiu de Disney (Disney Channel) sigui una de les opcions que té més respostes entre els infants enquestats (en particular, alguna de les sèries que emet, com *Hannah Montana*). No obstant això, les respostes oferides pels nins i nines de les Illes Balears demostren un consum força abundant de sèries i programes televisius per a adults en la franja horària que coincideix amb el sopar a la llar i fins i tot molt més entrada la nit. Aquest fet ja s'havia posat de manifest en treballs anteriors (Pérez Tornero, 2003) pel que fa a la població infantil espanyola. Si l'any 2002 els programes de contingut adult consumits per infants eren *Operación Triunfo*, *Gran*

Hermano o Ana y los siete; l'enquesta feta entre els escolars de les Illes Balears assenyala un considerable seguiment infantil de sèries com *La familia Mata*; *Yo soy Bea*; *Sé lo que hicisteis*; *Los hombres de Paco*; *Aquí no hay quién viva*; *Hospital central*, o *Aída*.

El telèfon mòbil i la consola de joc

Sis de cada deu infants (un 63,4 %) d'edats compreses entre els 6 i 14 anys i nou de cada deu (un 95,2 %) de 15 i 16 anys tenen telèfon mòbil. Aquests percentatges són considerablement superiors als de la resta de l'Estat —el 41,3 % de menors d'entre 8 i 13 anys (AIMC, 2008b) o el 65,8 % d'entre 10 i 15 (INE 2008)— i molt semblant al del Regne Unit: 65 % (OFCOM 2006).

Més de la meitat dels joves de 15 i 16 anys (52,4 %) afirmen que tingueren el primer mòbil entre els 6 i els 12 anys; un 2,4 %, però, el tingueren abans dels 6 anys. Quant als usos, rebre telefonades i fer-les constitueix, evidentment, la utilització més freqüent, sobretot dels més joves. Els segueix l'enviament de missatges de text, un ús que s'intensifica amb l'edat. La càmera fotogràfica o videogràfica del mòbil també és emprada sovint o molt sovint per més del 52 % dels menors de les Illes Balears.

La majoria dels joves d'entre 15 i 16 anys (el 58,9 %) que tenen mòbil fan servir targeta de prepagament. També són majoria els que afirmen que fan una despesa de menys de 15 euros mensuals, encara que un 11,6 % dels joves afirma que la factura mensual sobrepassa els trenta euros.

Televisió, Internet i telèfon mòbil es complementen i conviuen amb un aparell prou present en la majoria de llars amb infants de les Illes Balears: la consola de joc. Han passat més de vint-i-cinc anys des que va aparèixer la primera consola, l'any 1972, i els menors d'avui gaudeixen de l'anomenada *setena generació* d'aquests sistemes electrònics d'entreteniment. Entre els menors d'edats compreses entre els 6 i els 14 anys, la consola de joc és un element important del seu lleure. L'estudi mostra que almenys un 40 % dels infants hi juguen més d'una hora al dia durant els caps de setmana i un 27,5 % s'hi entretén però menys d'una hora diària. Els dies feiners, aquests percentatges es redueixen, però no de forma ni de bon tros dràstica. De dilluns a divendres, un 26,3 % dels menors li dediquen més d'una hora diària i un 31,7%, menys d'una hora.

Més del 71 % dels joves d'entre 15 i 16 anys disposen de consola de joc; la PlayStation és, amb molta diferència, la més emprada.

Preferències

Segons un estudi recent fet a Catalunya, les Illes Balears i València sobre la "dieta" mediàtica, els joves cada dia "s'alimenten" de dues hores de televisió, una hora de ràdio i una hora d'Internet (FUNDANC, 2007). Pel que fa a les dades obtingudes amb el nostre treball dels menors de 6 a 14 anys, es pot concloure que, efectivament, la televisió és encara el mitjà més emprat pels menors. Però també s'ha de dir que si han de triar una cosa o l'altra s'estimen més Internet que la televisió: un 59,8 % tria Internet, mentre que el 39,2 % prefereix la programació televisiva; un 56,9 % s'estima més navegar per la xarxa que no jugar amb la consola (el 41,7 % tria la consola). Les diferències es redueixen quan demana als menors que triïn entre el mòbil i la xarxa. De fet, l'aparell telefònic guanya adeptes amb un 51,9 % de partidaris enfront del 47,1 % que diu que prefereix navegar. Amb els de 15 i 16 anys, les preferències per la xarxa són més accentuades: el 68,8 %

prefereix Internet enfront del 25 %, que opta per la televisió, fins i tot n'hi ha més que prefereixen Internet que no el mòbil.

Oportunitats i riscos

Internet és un entorn d'oportunitats i de riscos. La xarxa facilita, per exemple, que els menors puguin accedir a un entorn immens d'informació i de recursos educatius, crear xarxes d'amistat, compartir experiències, gaudir d'un oci més creatiu, etc. Però també facilita l'accés a continguts il·legals i a entorns que promocionen la violència, el racisme, l'anorèxia, etc. La xarxa pot ser una porta per on entren pedòfils i altres delinqüents; pot ser un mitjà a través del qual es poden dur a terme activitats il·legals. (Hasebrink, U.; Livingstone, S.; Haddon, L., 2008). En la fotografia feta a les relacions dels menors de les Illes Balears amb les TIC només es va enfocar un d'aquests riscos; el d'emprar la xarxa —i també els mòbils— com a mitjà per al maltractament entre companys.

L'11,6% dels joves entre 15 i 16 anys afirma que ha rebut algun correu electrònic o SMS considerat amenaçant o insultant cap a la seva persona. Més elevat és el percentatge (13,4 %) dels que afirmen que han estat víctimes de la difusió de rumors mitjançant Internet o el mòbil. Els que diuen que fotos seves compromeses o indiscretes han estat mostrades sense el seu consentiment mitjançant la xarxa arriben al 8,8 %. Aquestes dades són molt semblants a les obtingudes l'any 2006 als Estats Units (Lenhart, 2007).

Referències

AIMC (2008a). *Audiencias de internet. Febrero/Marzo de 2008*. Madrid: AIMC. Recuperat el 5 de maig de 2008 de <<http://www.aimc.es/aimc.php>>.

AIMC (2008b). *Audiencia infantil/juvenil de medios en España 2008*. Madrid: AIMC. Recuperat el 5 de maig de 2008 de <http://www.aimc.es/aimc.php?izq=estudios.swf&op=diez&pag_html=si&dch=06otrosestudios/610.html>.

Byron, T. (2008). *Safer children in a digital world*. Londres. Recuperat el 17 de maig de 2008 de <<http://image.guardian.co.uk/sys-files/Media/documents/2008/03/27/ByronReview.pdf>>.

Castells, M. [et al.] (2007). *L'escola a la societat xarxa: Internet a l'educació primària i secundària*. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya. Recuperat el 5 de maig de 2008 de <http://www.uoc.edu/in3/pic/cat/pdf/pic_escola_volum1.pdf>.

Consell Superior d'Avaluació del Sistema Educatiu (2008). *Avaluació de l'educació secundària obligatòria 2006. Avançament de resultats*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Recuperat el 21 d'agost de 2008 de <<http://www20.gencat.cat/docs/Educacio/Home/Consell%20superior%20d'avalua/Pdf%20i%20altres/Static%20file/sintesi2006.pdf>>

[Comas, R. & Sureda, J.\(2004\): "The use of new technologies amongst minors in the Balearic islands." AARE - Australian Association for Research in Education 2004. Recuperat el 15 de maig de 2008 de <http://www.aare.edu.au/04pap/for04246.pdf >](http://www.aare.edu.au/04pap/for04246.pdf)

Comission Européenne (2007). *Internet plus sur pour les enfants. Étude qualitative dans 29 pays europeens*. Recuperat el 10 d'octubre de 2008 de http://ec.europa.eu/information_society/activities/sip/docs/eurobarometer/qualitative_study_2007/summary_report_fr.pdf

Childwise (2007-2008). (2008). *Monitor report: Children and their media*. Recuperat el 17 de maig de 2008 de <<http://www.childwise.co.uk/monitor.htm>>.

European Commision (2006) *Eurobarometer. Safer Internet*. Special Eurobarometer 250. Recuperat el 10 d'octubre de 2008 de http://ec.europa.eu/information_society/activities/sip/docs/eurobarometer/eurobarometer_2005_25_ms.pdf

European Interactive Advertising Association. (2008). *Internet ya rivaliza con la televisión en consumo de medios*. Recuperat el 17 de març de 2008 de <<http://www.eiaa.net>>.

Fuenzalida, V. (2008). «Cambios en la relación de los niños con la televisión». *Comunicación. Revista Científica Iberoamericana de Comunicación y Educación* 30 (XV) 49-54.

Fundación BBVA (2008). *Internet en España*. Madrid: Fundación BBVA. Recuperat el 20 d'abril de 2008 de <http://www.fbbva.es/TLFU/dat/Estudio_Internet_2008.pdf>.

FUNDACC (2007). *Dieta mediàtica i cultural dels joves*. Barcelona: FUNDACC. Recuperat el 15 de maig de <http://www.fundacc.org/fundacc/es/dades/informes-especials/contentMain/0/text_files/file0/dieta_mediatica_y_cultural_de_los_jovenes_Fundacc_v2_cast.pdf>.

- Hayward, B. [et al.] (2002). *Young people and ICT 2002*. Londres: British Educational Communications and Technology Agency. Recuperat el 17 de maig de 2008 de http://partners.becta.org.uk/upload-dir/downloads/page_documents/research/full_report.pdf.
- Hasebrink, U.; Livingstone, S.; Haddon, L., (2008) Comparing children's online opportunities and risks across Europe: Cross-national comparisons for EU Kids Online. Londres: EU Kids Online. Recuperat el 20 d'octubre de 2008 de <http://www.lse.ac.uk/collections/EUKidsOnline/Reports/ReportD3-2CrossnationalComparisonFINAL2.pdf>
- INJUVE (2003). *Sondeo de opinión de la gente joven 2003. Violencia, inmigración, teléfono móvil e internet (segunda encuesta 2003)*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Recuperat l'1 de maig de 2008 de <http://www.injuve.mtas.es/injuve/contenidos.item.action?id=1369437060&menuId=1171614155>.
- INE (2007). *Encuesta sobre equipamiento y uso de tecnologías de información y comunicación en los hogares 2007*. Recuperat el 20 d'abril de 2008 de <http://www.ine.es/jaxi/menu.do?type=pcaxis&path=%2Ft25%2Fp450%2Fa2007%2F&file=pcaxis&L=0&divi=&his=>.
- INE (2008) *Encuesta sobre equipamiento y uso de tecnologías de la información y comunicación en los hogares 2008*. Recuperat el 20 d'octubre de 2008 de <http://www.ine.es/jaxi/menu.do?type=pcaxis&path=/t25/p450/a2008/&file=pcaxis&L=0>
- Instituto de Evaluación y Asesoramiento Educativo (2007). *Informe sobre la implantación y el uso de las TIC en los centros docentes de educación primaria y secundaria (curso 2005-2006)*. Madrid: Centro

Nacional de Información y Documentación Educativa. Recuperat el 3 gener de 2008 de <http://www.cnice.mec.es/noticias/informe_tic/>.

Law, N.; Pelgrum, W. J.; Plomp, T. (2008). *Pedagogy and ICT use in schools around the world. Findings from the IEA SITES 2006 study*. Hong Kong: CERC-Springer.

Lenhart, A. (2007). Cyberbullying and online teens Pew/Internet Pew Internet & American Life Project. Recuperat el 18 de juliol de 2008 de <http://www.pewinternet.org/pdfs/PIP%20Cyberbullying%20Memo.pdf>

Livingstone, S.; Bovill, M. (1999). *Young people New Media*. Mediase. Recuperat el 24 d'octubre de 2008 de <http://www.lse.ac.uk/collections/media@lse/whosWho/soniaLivingstonePublications3.htm>

Martínez Sierra, Juan José (2004). *Estudio descriptivo y discursivo de la traducción del humor en textos audiovisuales. El caso de los Simpsons*. Universitat Jaume I. Recuperat el 17 de maig de 2008 de <<http://www.tdx.cesca.es/TDX-1115104-095509/>>.

Ministeri d'Educació, Política Social i Esport (2008). Estadística de la sociedad de la información y la comunicación en los centros docentes no universitarios. curso 2006-2007. Madrid: Ministerio de Educación, Política Social y Deporte. Recuperat el 20 d'agost de 2008 de <<http://www.mepsyd.es/mecd/jsp/plantilla.jsp?id=3103&area=estadisticas&contenido=/estadisticas/educativas/eenu/sice/2006/sice.html>>.

OFCOM (2006). *Media literacy audit. Report on media literacy amongst children. 2006*. Regne Unit: Ofcom/SRB. Recuperat el 3 de maig de 2008 de <http://www.ofcom.org.uk/advice/media_literacy>.

OFCOM (2008). *Media literacy audit. Report on UK childrens' media literacy*. Londres: Ofcom/SRB. Recuperat el 4 de maig de 2008 de <http://www.ofcom.org.uk/advice/media_literacy/medlitpub/medlitpubrssi/ml_childrens08/ml_childrens08.pdf>.

Pérez Tornero, José Manuel (2003). A: GIFREU, J. (ed.). *Llibre blanc: l'educació en l'entorn audiovisual*. Barcelona: Consell de l'Audiovisual de Catalunya. Recuperat el 3 de març de 2008 de <<http://www.cac.cat/web/recerca/quaderns/hemeroteca/detall.jsp?NDg%3D&MQ%3D%3D&Jyc%3D&MTM%3D>>.

SIGMA DOS (ed.) (2005). *Anàlisi de la realitat social dels joves de Balears 2005*. Palma: Direcció General de Joventut. Govern de les Illes Balears. Recuperat el 14 de maig de 2008 de <<http://infojove.caib.es/estudisociologic2005.pdf>>.

Valor, J.; Sieber, S. (2002). *Uso y actitud de los jóvenes hacia internet y la telefonía móvil*. Barcelona: e-business center, PwC i IESE. Recuperat el 3 de maig de 2008 de <<http://www.ebcenter.org>>.

Vidal, F.; Mota, R. (2008) *Encuesta de Infancia en Espanya 2008*. Madrid: Fundación SM